

ISSN 1392-0456 (Print)
 ISSN 2029-7181 (Online)
<https://doi.org/10.15823/istorija.2022.126>

VYTAUTO
 DIDŽIOJO
 UNIVERSITETAS
 MCMXXII

Istorija / History

2022, t. 126, Nr. 2, p. 87–96 / Vol. 126, No. 2, pp. 87–96, 2022

Universitetų metai: istorinė praeitis dabartyje

Dr. Romualdas Juzefovičius

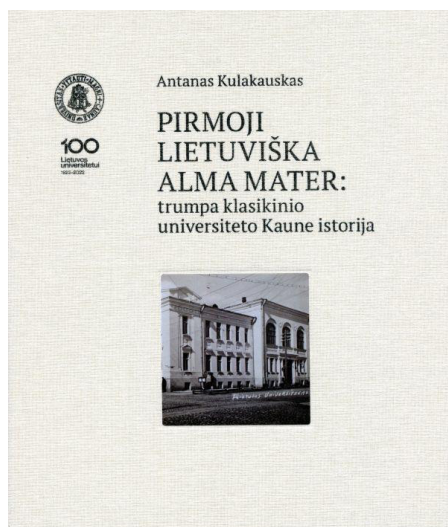
Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius
 El. paštas: romualdas.juzefoviccius@lkti.lt

VEILENTIENĖ, Audronė. *Kauno technologijos universiteto istorijos kelias*. Kaunas: Kauno technologijos universitetas, 2022, 560 p.

KULAKAUSKAS, Antanas. *Pirmoji lietuviška Alma Mater: trumpa klasikinio universiteto Kaune istorija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2022, 167 p.

1 il. Audronės Veilentienės leidinio viršelis

2 il. Antano Kulakausko leidinio viršelis

Lietuvos universiteto įsteigimo Kaune šimtmečio proga Lietuvos Respublikos Seimas 2022-uosius paskelbė Universitetų metais. Istorinės metinės paskatino švietimo, mokslo,

kultūros istorikus šių dienų žiūrėjimo ir aktualizavimo prasme įvertinti universitetinio mokslo raidos procesą ir studijų indėlį į nepriklausomos Lietuvos valstybės, visuomenės raidą, jos ekonominio ir kultūrinio modernėjimo procesą.

Anksčiau skelbtos istorinės literatūros šia tema srityje paminėtini po Lietuvos nepriklausomybės atgavimo publikuoti bendresnio turinio leidiniai: Česlovo Mančinsko monografija „Aukštasis mokslas Lietuvoje 1918–1940“¹, kolektyvinis straipsnių rinkinys „Vytauto Didžiojo universitetas: mokslas ir visuomenė 1922–2002“², taip pat Kaune dėsčių mokslininkų ir specialistų biografiniai leidiniai³.

Bendrame naujų leidinių, proginių periodinės spaudos publikacijų kontekste išskirtinai pažymėtina itin didelės apimties, faktografiškai informatyvi istorikės, Kauno technologijos universiteto muziejaus vadovės Audronės Veilentienės nauja monografija „Kauno technologijos universiteto istorijos kelias“. Istorikė jau viešino svarbius duomenis mokslo renginiuose ir publikuotuose tekstuose apie Lietuvos universiteto (LU) pirmtako Aukštųjų kursų įsteigimo Kaune sąlygas 1920 m., įvertino jų svarbą aukštojo mokslo istorijoje⁴. Naujoje monografinėje knygoje išsamiai ir nuosekliai nagrinėjama universitetinė veikla nuo aukštojo mokslo steigties pradžios Kaune iki šių dienų.

Knygoje gausiai ir kūrybiškai panaudoti tyrinėti archyviniai ir skelbti šaltiniai, memuarika, publicistika, taip pat mokslo darbai. Knyga gausiai iliustruota, joje panaudotos vertingos iliustracijos iš Kauno technologijos universiteto muziejaus, Kauno technologijos universiteto archyvo, Vytauto Didžiojo karo muziejaus fondų ir privačių asmenų archyvų. Rašant monografiją, kaip nurodo autorė, aukštosios mokyklos istoriją siekta atskleisti per joje dirbusių ir studijavusių žmonių gyvenimą ir veiklą, vertybines nuostatas, požiūrį į valstybę, likimus. Knygoje dėmesys koncentruojamas ne tik į universiteto struktūros raidą, bet ir į asmenybių vaidmenį šiame procese. Kai kurios temos analizuojamos pirmą kartą: studentų ir dėstytojų vaidmuo antinacinėje ir antisovietinėje rezistencijoje, KGB įtaka akademiniam gyvenimui sovietų okupacijos metais.

Leidinio struktūra atitinka svarbiausius technikos ir technologijos studijų raidos Kaune tarpinius. Monografijos pagrindą sudaro keturios dalys, jas sieja kai kurios

¹ MANČINSKAS, Česlovas. *Aukštasis mokslas Lietuvoje 1918–1940*. Vilnius: Lietuvos policijos akademija, 1996.

² *Vytauto Didžiojo universitetas: mokslas ir visuomenė 1922–2002*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2002.

³ GIMBUTAS, Jurgis. *Jonas Šimoliūnas – inžinierius, valstybininkas, profesorius*. Chicago, 1988; STRAŽNICKAS, Juozas. *Kazimieras Vasiliauskas. Mokslininkas, pedagogas, inžinierius*. Kaunas, 1997; STRAŽNICKAS, J. Žygis. *Steponas Kairys – inžinierius, mokslininkas, kūrėjas*. Kaunas, 1999; BALTRUŠIS, Romualdas. *Profesorius Antanas Purėnas*. Kaunas, 2008; NAKAS, Algimantas. *Profesorius Marijonas Martynaitis*. Kaunas, 2012.

⁴ VEILENTIENĖ, Audronė. Aukštųjų kursų įkūrimas ir Technikos skyrius. *Scientia et historia – 2020*. Prieiga per internetą: <http://www.moksloistorija.lt/wp-content/uploads/2020/11/1.Veilentiene.-Aukstųjų-kursų-įkūrimas.pdf>; VEILENTIENĖ, Audronė. Aukštųjų kursų Kaune įkūrimo aplinkybės ir problemos. Nuo pradinės mokyklos iki aukštojo mokslo Lietuvoje. Aukštųjų kursų šimtmečio minėjimo konferencijos pranešimų medžiaga. Kaunas: Kauno technologijos universitetas, 2020, p. 17–31.

bendros temos. Pirmoje, trečioje ir ketvirtoje dalyje analizuojama struktūros kaita, mokslinis darbas, tarptautiniai ryšiai; pirmoje ir ketvirtoje dalyje – studentų atstovybės ir organizacijų veikla; trečioje ir ketvirtoje – tradicijos, kultūra ir sportas.

Pirmoje monografijos dalyje „Universiteto įkūrimas ir plėtra Lietuvoje 1920–1940 m.“ autorė aptaria Lietuvos universiteto įkūrimą, statuto priėmimą, augimą, Vytauto Didžiojo vardo suteikimą, autonomijos suvaržymus autoritarinio valdymo laikotarpiu, raidą iki Lietuvos okupacijos 1940 m., tarptautinį bendradarbiavimą, mokslinį darbą, studentų atstovybės ir organizacijų veiklą, dėstytojų ir studentų dalyvavimą politiniame gyvenime. Be to, atskirai tyrinėtos Aukštųjų kursų įkūrimo ir veiklos problemos bei Technikos fakulteto raida. Kauno technologijos universiteto (KTU) ištakos čia pagrįstai tiesiogiai siejamos su šio universiteto steigtimi, jo studijų organizavimu ir veiklos plėtra. Aukštieji kursai buvo LU pagrindas. Jų dėstytojai ir studentai tapo universiteto dėstytojais ir studentais, jau po kelerių metų buvo išleistos pirmosios universiteto laidos, todėl jo istorijos negalima tyrinėti be Aukštųjų kursų organizavimo ir veiklos tematikos⁵. Kauno politechnikos institute (KPI) ir dabar KTU dominuoja technologijos mokslai, todėl svarbus autorės dėmesys knygoje skirtas Technikos fakulteto raidai 1922–1940 m.

Antroji dalis „Universitetas okupacijų laikotarpiu“, skirta universiteto istorijai okupacijų laikotarpiu 1940–1950 m., išskirta dėl ypatingų istorinių įvykių, kurie, pasak istorikės, veikė ne tik universiteto gyvenimą, bet ir žmonių likimus, jų vertybines nuostatas ir pasirinkimą. Šioje dalyje tyrinėjama Sovietų Sąjungos okupacija ir permainos universitete, universiteto dėstytojų ir studentų vaidmuo 1941 m. birželio sukilime, universiteto veikla nacių okupacijos metais, antinacinė rezistencija, antroji sovietų okupacija ir universiteto raida 1944–1950 m., ideologinė prievarta ir represijos bei antisovietinė rezistencija.

Knygoje patikslinami ir dokumentais pagrindžiami kai kurie anksčiau iškraipyti istoriniai faktai. Pavyzdžiui, sovietinėje ir šiuolaikinėje istoriografijoje teigiama, kad 1943 m. kovo 17 d. universitetas buvo uždarytas, tačiau autorės tirti archyviniai dokumentai rodo, kad oficialaus įsakymo apie universiteto uždarymą nėra, mokomasis personalas dirbo mokslinį darbą, nacių administracijos kontroliuojama Švietimo valdyba mokėjo darbuotojams atlyginimus, absolventams buvo išduodami diplomai, tačiau nacių kariuomenė užėmė kai kuriuos universiteto rūmus ir neleido priiminėti pirmakursių⁶. Taip pat šiuolaikinėje istoriografijoje klaidingai buvo teigiama, kad 1950 m. universitetas buvo uždarytas, tačiau archyviniuose dokumentuose rašoma, kad jis buvo reorganizuotas į Kauno politechnikos institutą, o jo Medicinos fakultetas – į Kauno medicinos institutą. Vietoj universiteto Kaune darbą tęsė du specializuoti institutai⁷.

⁵ VEILENTIENĖ, Audronė. *Kauno technologijos universiteto istorijos kelias*. Kaunas: Kauno technologijos universitetas, 2022, p. 14.

⁶ Ten pat, p. 148–151.

⁷ Ten pat, p. 160–161.

Universiteto dėstytojai ir studentai, kaip pabrėžia autorė, dalyvavo antinacinėje ir antisovietinėje rezistencijoje, kur dėl išsilavinimo dažnai užimdavo vadovaujančias pozicijas. Dauguma jų buvo ateitininkai, pasižymėję aukštais moralės principais ir giliu tikėjimu, turėję pagrindinės veiklos patirties, kurios įgijo dar būdami moksleiviais, nes autoritarinio valdymo laikotarpiu mokyklose buvo panaikintos ateitininkų kuopelės, o Moksleivių ateitininkų sąjunga uždaryta. Universitetas ir dalyvavimas Studentų ateitininkų sąjungos veikloje jiems suteikė ne tik išsilavinimą, bet ir padarė didelę įtaką pasaulėžiūros formavimuisi bei asmenybės ugdymui. Dauguma jų žuvo partizaniniame kare prieš sovietų okupaciją, tačiau jų didvyriška kova paliko gilų pėdsaką jaunesnių kartų istorinėje sąmonėje. Sovietų okupacijos laikotarpiu universitete, vėliau – institute, pasak monografijos autorės, nuolat atsirasdavo antisovietinių nuotaikų ar disidentinės veiklos apraiškų⁸.

Trečioje dalyje „Kauno politechnikos instituto įkūrimas ir raida (1951–1990)“ rašoma apie šio instituto veiklą sovietmečiu. Čia atskleidžiama instituto raida, moksliniai tyrimai, tarptautinis bendradarbiavimas, komunistinės ideologijos veikimas, KGB veikla, nukreipta prieš KPI dėstytojus ir studentus, antisovietinis pasipriešinimas, tradicijų formavimasis, kultūrinė ir sportinė veikla. Siekiant parodyti neigiamas okupacijos pasekmes, nagrinėtas komunistų partijos ir komjaunimo organizacijos vaidmuo įtvirtinant sovietizaciją okupuotoje Lietuvoje bei analizuota KGB veikla KPI studentų, mokojo personalo ir darbuotojų atžvilgiu, atskleisti KGB ir komunistų partijos bei komjaunimo organizacijos bendradarbiavimo faktai. Autorė atskleidžia faktus, kad per visą sovietų okupacijos laikotarpį gyvavo ir antisovietinis pasipriešinimas, kuriame dalyvavo ir KPI studentai bei dėstytojai. Dauguma pateiktų faktų naudojami kaip pavyzdžiai to laikotarpio įvykiams parodyti, todėl visos šios temos gali būti platesnių tyrimų objektas.

Ketvirtoje dalyje „Kauno technologijos universitetas: universitetinio statuso atkūrimas ir nauji iššūkiai“ nagrinėjama naujausia šio universiteto istorija: tautinis atgimimas ir Sąjūdžio veikla, universiteto statuso susigrąžinimas, reformos, struktūros pokyčiai, universitetų jungimo tendencijos, tarptautiniai ryšiai, mokslinių tyrimų kryptys ir pasiekimai, studentų atstovybės ir organizacijų veikla, tradicijos ir šventės, kultūros ir sporto pasiekimai. Taip pat šioje dalyje pateikiami garbės nominantų ir mecenatų biografijų faktai ir nuopelnai buvo svarbi universiteto istorijos ir tradicijų dalis. Monografijoje nagrinėjami KTU tarptautiniai ryšiai, įvardyti svarbiausi moksliniai tyrimai, jų raida, bendradarbiavimo tendencijos ir pasiekimai.

Pateikti ir nuosekliai analizuojami istorijos duomenys byloja, kad monografijoje atskleista, argumentuotai įvertinta mokslo asmenybių pedagoginė veikla, jų politinės ir visuomeninės nuostatos, dalyvavimas valstybės politiniame gyvenime, studentų sociokultūrinė raiška.

⁸ Ten pat, p. 269–287.

Remdamasi šaltinių ir skelbtų duomenų tyrimo visuma monografijos autorė pagrįstai konstatuoja, kad nuo pat LU įsteigimo ir jo vėlesnės raidos metais universiteto statusas ir struktūra ne kartą keitėsi ne tik veikiama natūraliai augančių Lietuvos socialinių ir ekonominių poreikių, bet ir dėl okupacijų primestų Lietuvos ekonomikos vystymo tendencijų. Kita vertus, pažymėtina, kad mokslinių pasiekimų įvertinimas yra itin specializuota ir aktuali tematika, tad tikėtina, kad mokslo istoriografija ateityje dar turėtų pasipildyti naujais atskirų mokslo sričių pasiekimų tyrimais ir vertinimais.

Autorė argumentuotai įvertino skirtingų universiteto raidos laikotarpių ypatumus. Staigus ir kokybiškas universiteto vystymosi šuolis akcentuojamas per pirmąjį dešimtmetį 1922–1932 m. bei atkūrus valstybingumą 1990–2000 m. Tai sąlygojo didžiulis Lietuvos piliečių, išsivadavusių iš okupacijos ir iškovojusių Nepriklausomybę, entuziazmas ir maksimalus kūrybinių jėgų panaudojimas universitetui sukurti (Pirmojoje Lietuvos Respublikoje) ar atkurti (Antrojoje Lietuvos Respublikoje) ir siekimas prilygti Vakarų universitetams. Be to, gana greitas studentų, dėstytojų ir padalinių bei filialų skaičiaus augimas pastebimas pirmuoju KPI veiklos dešimtmečiu. Tai sutapo su partizaninio karo pabaiga ir politiniu atšilimu po J. Stalino mirties. Jaunimas pamatė, kad sovietų okupacija gali užsitęsti, todėl siekė aukštojo mokslo, kad būtų naudingi okupuotai Tėvynei⁹.

Monografijoje pagrįstai nurodoma, kad kai buvo įsteigti instituto filialai didžiuosiuose Lietuvos miestuose, čia susiformavo lietuviška techninė inteligentija, užėmusi vadovaujančius postus ne tik pramonės įmonėse, bet ir tų miestų valdžios struktūroje bei kitose institucijose. Sovietų okupacijos metais universitetas ir institutas neturėjo jokios autonomijos, viską sprendė Sovietų Sąjungos aukštojo mokslo ministerija. Universiteto autonomija buvo plačiausia Pirmosios Respublikos ir Antrosios Respublikos pirmaisiais dešimtmečiais, tačiau tuo metu dėl sunkios valstybės ir universiteto finansinės situacijos ne visos autonomijos teikiamos galimybės buvo išnaudotos.

Visais universiteto istorijos laikotarpiais, kaip pabrėžia autorė, jis turėjo didelę reikšmę valstybės ir visuomenės švietimo, mokslo, ūkio ir kultūros raidai: ugdė pedagogus mokykloms, dirbo mokslinį tiriamąjį darbą, žinias ir išradimus panaudojo ūkio vystymui, dalyvavo kuriant įstatymus, valstybės valdyme (nepriklausomoje Lietuvoje) ir kt. Kita vertus, akcentuojama ir tai, kad visais istoriniais laikotarpiais moksliniai tyrimai buvo nepakankamai finansuojami. Pagrindinė nurodoma priežastis – nepakankamas valdžios dėmesys ir mokslinių tyrimų reikšmės valstybės gerovei nesupratimas. Tarpukariu universitete mokslinis darbas negalėjo gana sparčiai vystytis, nes mokomasis personalas turėjo didžiausią dėmesį skirti pedagoginiam darbui, rašyti paskaitų konspektus, kurti lietuvišką mokslo terminiją, dėl universiteto plėtros ir nepakankamo finansavimo nuolat stigo lėšų moksliniam darbui.

⁹ VEILENTIENĖ, Audronė. *Kauno technologijos universiteto istorijos kelias*, p. 488–489.

Sovietų okupacijos metais moksliniam darbui buvo būdinga orientacija į sovietinę ekonomiką. Moksliniai tyrimai buvo menkai finansuojami, tačiau buvo skatinamas bendradarbiavimas su įmonėmis: sudarinėjamos ūkiskaitinės sutartys, kuriamos įmonių finansuojamos laboratorijos. Vis dėlto dėl sovietinės ekonomikos neefektyvumo ir uždaro nemažai išradimų ir mokslinių tyrimų rezultatų likdavo neįgyvendinti.

Monografijoje istoriškai įvertintas itin svarbus universiteto akademinio tarptautiškumo kaitos aspektas. Akcentuojama, kad didžiausios galimybės universiteto tarptautiniam bendradarbiavimui pasireiškia Antrosios Respublikos laikotarpiu. Atgavus valstybingumą, atsivėrė galimybės bendradarbiauti su Vakarų valstybėmis, gauti tarptautinių fondų paramą, teikti paraiškas Europos Sąjungos projektams. Pirmuosius ryšius padėjo užmegzti lietuvių išeivijos mokslininkai. Pirmosios Respublikos laikotarpiu tarptautinis bendradarbiavimas nepasiekė platesnio masto, nes tuo laikotarpiu tarptautinio bendradarbiavimo tradicijos tik kūrėsi, buvo palyginti nedaug tarptautinių fondų, Lietuvos Vyriausybė skirdavo vos keliolika stipendijų užsienio stažuotėms, o profesoriai į tarptautinius mokslo renginius išvykdavo paremti jų pačių sukurto profesorių fondo lėšomis. Sovietų okupacijos metais Lietuva buvo uždara teritorija užsieniečiams, gyvensnis bendradarbiavimas vyko su socialistinio bloko šalimis, išvykimas į kapitalistines šalis buvo kontroliuojamas KGB ir prieinamas dažniausiai tik komunistų partijos ir komjaunimo organizacijos nariams.

Šioje monografijoje atskleisti svarbiausi aptariamo universiteto studentų visuomeninės raiškos, jų organizacijų veiklos bruožai. Autorės teigimu, Pirmosios Respublikos laikotarpiu studentai aktyviau dalyvavo studentų organizacijų veikloje, Antrosios Respublikos laikotarpiu – studentų atstovybės ir fakultetų atstovybių veikloje. Tarpukariu universitete veikė daug studentų organizacijų, susikūrusių savitarpio materialinės ir moralinės pagalbos principais, tačiau nei studentų atstovybė, nei organizacijos negalėjo daryti įtakos universiteto valdymui. Sovietų okupacijos metais buvo tik viena komjaunimo organizacija, kuri ne tik atstovavo studentams, bet ir bandė kontroliuoti jų privatų ir dvasinį gyvenimą.

Atkūrus valstybingumą KTU buvo atkurta studentų atstovybė, kuri palaipsniui išsikovojo teisę dalyvauti visose universiteto savivaldos institucijose. Susidarė palankios sąlygos plėsti tarptautinius ryšius, kurti studentų organizacijas, tačiau universitete veikia vos kelios organizacijos. Istorikės nuomone, neigiamą įtaką studentų viešajai raiškai daro liberalizmo propaguojamas individualizmas, vertybių devalvacija, globalizacijos procesai.

Apibendrinant pabrėžtina, kad čia pristatytoje monografijoje pateikti istorijos duomenys apie Kauno technologijos universiteto teisinio statuso kaitą, pedagoginio ir mokslinio potencialo plėtojimą, politikos ir ideologijos poveikio problemas vertingai papildo Lietuvos mokslo ir švietimo istoriografijos žinias, yra svarbūs vertinant Lietuvos aukštojo mokslo indėlį į valstybės, jos ūkio ir visuomenės raidą. Gal galėjęs būti išsamiau argumentuotas autorės teiginys apie tai, kad, atkūrus Lietuvos valstybingumą,

per visus nepriklausomybės metus „vis dar pasigendama palankaus valdžios požiūrio į mokslinį darbą“¹⁰.

Knyga turėtų padėti skleisti vertingas istorines akademinės raiškos patirtis visuomenei, naudinga mokslo paskirties, jo atsakomybės, socialumo prasmėms suvokti. Audronės Veilentienės monografija „Kauno technologijos universiteto istorijos kelias“ jau buvo pristatyta ne tik šio universiteto bendruomenei, bet ir kitose akademinėse institucijose, autorė buvo pakviesta dalyvauti ir pristatyti leidinį 2022 m. gegužės 20 d. vykusioje Lietuvos mokslo istorikų ir filosofų bendrijos organizuotoje konferencijoje *Scientia et historia*, kurioje buvo skaitomi pranešimai, skirti Lietuvos universiteto įsteigimo šimtmečiui paminėti¹¹.

Šių dienų istorikų literatūroje svarstoma, kaip ir ko galima mokytis iš istorijos, teigiama, kad „tai, ką išmokstame iš istorijos tiesiogiai, priklauso nuo to, kaip tai darome“¹², istorijos sklaida ir praeities žinojimas padeda ugdyti laisvos, demokratiškos visuomenės socialumą, kolektyvinę tapatumo sampratą¹³. Manytina, kad, analitiškais ir visapusiškais šaltinių duomenų vertinimais, skirtingų laikotarpių ypatumų palyginimais pagrįsta A. Veilentienės knyga yra naudinga atminties kultūrai plėtoti.

Nauja istoriko ir politologo Antano Kulakausko knyga „Pirmoji lietuviška Alma Mater: trumpa klasikinio universiteto Kaune istorija“ taip pat vertintina ne vien kaip proginis leidinys, nors parašyta ir išleista LU įsteigimo jubiliejaus proga Vytauto Didžiojo universiteto leidykloje. Kaip nurodo autorius, knygoje siekta glaustai, bet analitiškai papasakoti Lietuvos ir Vytauto Didžiojo universiteto (VDU) istoriją nuo idėjos genezės ir kūrimo, didžiausių dėmesį skiriant ne universiteto vidaus istorijai, o jo sąsajoms su visuomenės ir valstybės raida. Taip pat siekiama iškelti skaitytojo apmąstymams su istoriškumu sietinus šiandien aktualius mokslo ir studijų politikos klausimus¹⁴.

Knygoje panaudoti skelbti istorikų darbai, publicistika, informaciniai leidiniai, kurių istoriniai duomenys pateikiami kritinės analizės ir sintezės pagrindu parašytame tekste. Svarbi ir gausi knygoje viešinamos medžiagos dalis yra iliustracijos iš Lietuvos centrinio archyvo, Vytauto Didžiojo universiteto archyvo ir kai kurių kitų fondų, jos didina leidinio informacinę vertę. Knygos struktūra iš esmės sudaryta chronologijos pagrindu, ją sudaro 11 skyrių, kuriuose nuosekliai pateikta istorinė informacija ir vertinimai.

Knygos pradžioje autorius analitiškai įvertina lietuviško universiteto steigties ištakas, idėjas, kurios pagrįstai siejamos su lietuvių kultūrinio sąjūdžio, tautinės savimonės raida nuo XIX a., siekiant kurti modernią lietuvių kalba funkcionuojančią aukštąją kultūrą. Tuo metu, pasak autoriaus, buvo suprasta, kad, norint tai pasiekti, reikalinga lietuvių

¹⁰ VEILENTIENĖ, Audronė. *Kauno technologijos universiteto istorijos kelias*, p. 488.

¹¹ <http://www.moksloistorija.lt/konferencijos-scientia-et-historia-2022-programa/>

¹² ŠVEDAS, Aurimas. *Istoriko teritorija*. Vilnius: Aukso žuvis, 2020, p. 280.

¹³ KOCKA, Jurgen. *Istorijos mokslas ir atvira visuomenė. Kultūros barai*, 1997, Nr. 1, p. 7.

¹⁴ KULAKAUSKAS, Antanas. *Pirmoji lietuviška Alma Mater: trumpa klasikinio universiteto Kaune istorija*. Kaunas, Vytauto Didžiojo universitetas, 2022, p. 1–18.

kalba funkcionuojanti švietimo sistema, apimanti visas pakopas nuo žemiausios – pradžios mokyklos – iki aukštosios mokyklos¹⁵.

Trumpai, bet gana aiškiai ir argumentuotai įvertinamos sudėtingos istorinės Nepriklausomos Lietuvos valstybingumo kūrėjų sąlygos ir aukštojo mokslo steigties galimybės. Knygoje kritiškai vertinama kai kuriuose Vilniaus universiteto (VU) istorijos leidiniuose¹⁶ skelbiama nuostata, kad Lietuvos universitetas Kaune buvo kuriamas kaip Vilniaus universitetas „tremtyje“. Autoriaus nuomone, „Lietuvos universiteto kūrėjams rūpėjo ne Vilniaus universiteto institucinio tęstinumo atnaujinimas, o jo kultūrinio palikimo perėmimo ir lietuviško universiteto kūrimo reikalas, kuris buvo įmanomas ir ne Vilniuje“¹⁷. Kita vertus, tuo autorius, manytina, nepaneigia universiteto istoriškumo ir akademiškumo tradicijos tęstinumo prielaidos lietuvių inteligentijos aukštojo mokslo steigties siekiuose, kurie iš pradžių buvo siejami su Vilniumi ir jo kultūrinės reikšmės suvokimu.

Knygoje pagrįstai teigiama, kad pradėjus kurti lietuvišką universitetą nepriklausomoje Lietuvoje žinota, jog jam teks svarbiausio šalies modernizavimo ir tautos ugdymo smegenų centro, pagrindinių aukštosios kultūros kūrimo dirbtuvių vaidmuo.

Didesnioji knygos dalis skirta LU raidai iki sovietinės okupacijos ir apima svarbiausius kaitos aspektus: atskiruose skyriuose rašoma apie LU įsteigimo procesą, jo valdymo ir struktūros pokyčius 1922–1930 m., VDU institucinę raidą 1930–1940 m., universiteto materialinę bazę, mokslo personalą ir studijas, mokslo laimėjimus, taip pat pateikiami statistiniai duomenys apie studentus.

Knygoje aprašyti svarbesni LU ir nuo 1930 m. VDU dirbusių profesorių bei dėstytojų mokslo darbai, taip pat pateikti duomenis apie Prano Dovydaičio, Augustino Janulaičio, Kazio Pakšto ir kitų akademinio elito asmenybių dėmesį žinių sklaidai visuomenėje. Ši teksto dalis labiau atspindi autoriaus siekį apibūdinti universiteto sąsajas su visuomenės ir valstybės raida.

Istoriškai svarbius duomenis ir argumentuotus vertinimus autorius pateikia knygos dalyje apie universiteto Kaune veiklos pertvarkas praradus Lietuvos nepriklausomybę. Sovietinio režimo ideologinės politikos sudėtinė dalis, kaip pabrėžia knygos autorius, buvo negatyvus požiūris į visą Lietuvos nepriklausomybės laikotarpį formavimas. Šiame darbe oficialiai turėjo dalyvauti ir akademinės laisvės bei institucinės autonomijos netekę universitetai. Dauguma pirmojo lietuviško universiteto mokslininkų parašytų socialinės ir humanitarinės srities darbų buvo paimti iš masinės viešosios apyvartos, uždaryti į riboto priėjimo mokslinių bibliotekų specialiuosius fondus¹⁸.

¹⁵ Ten pat, p. 10.

¹⁶ *Vilniaus universiteto istorija 1579–1994*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1994, p. 8, 187–189, 223–246; *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto istorijos bruožai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, p. 15, 637–764.

¹⁷ KULAKAUSKAS, Antanas. *Pirmoji lietuviška Alma Mater: trumpa klasikinio universiteto Kaune istorija*, p. 12.

¹⁸ Ten pat, p. 124.

Kita vertus, pritartina autoriui, kad Pirmosios Respublikos laikais susiformavęs lietuvių kaip savarankiškos tautos mentalitetas išliko, tam tikra prasme ir mastu buvo neoficialiai ir net pusiau oficialiai puoselėjamas ir Lietuvos priklausomybės Sovietų Sąjungai laikais. Kaunas buvo intelektualios lietuviškos humanitarinės kultūros miestas, kuriame pagrindinį smegenų centro vaidmenį atliko šis universitetas¹⁹. Vertėtų atkreipti dėmesį ir į tai, kad Kauno profesūros ir jų išugdytų universiteto absolventų pozicijos buvo svarbios siekiant ir mėginant išsaugoti nepriklausomybės metais pradėtą liuanistikos darbų tęstinumą sovietmečio pradžioje Vilniuje steigiamuose moksliniuose instituteuose ir akademinėje aplinkoje²⁰.

Baigiamajame skyriuje išsamiai rašoma apie VDU atkūrimo iniciatyvą ir organizacinį procesą, kuris prasidėjo jau sovietmečio pabaigoje Sovietų Sąjungoje pradėtos pertvarkos ir demokratizavimo politikos sąlygomis. Kaip akcentuoja autorius, tuo metu jau buvo brandinama universiteto atkūrimo Kaune koncepcija, kuri numatė panaudoti lietuvių išeivijos, užsienio ir Lietuvos mokslininkų patirtis formuojant vakarietišką aukštąją mokyklą, lygiuojantis į efektyviau veikiančias užsienio sistemas. „Atkūrimo“ sąvoka reiškė VDU vardu vadinamos mokslo ir studijų institucijos Kaune, kuri naujomis sąlygomis ir naujais būdais imtųsi vykdyti laisvo klasikinio universiteto Kaune, koks buvo VDU prieš 1940 m. vasarą, funkcijas²¹.

Aptardamas knygoje VDU atkūrimo procesą pirmaisiais nepriklausomybę atgavusios Lietuvos valstybės metais autorius pabrėžia, kad šis universitetas Lietuvoje tapo pionieriumi – pirmuoju šalies universitetu, įvedusiu tripakopę (trijų laipsnių) studijų sistemą, kuri buvo įprasta JAV, Jungtinės Karalystės ir Skandinavijos šalių universitetuose, o nuo 1999 m. vadinamuoju Bolonijos tarpvyriausybiniu susitarimu tripakopė studijų sistema buvo rekomenduota visoms šalims, kurios norėjo dalyvauti kuriant Europos bendrą aukštojo mokslo erdvę²².

Paminėtina, kad atkurtojo VDU rektorius profesorius Algirdas Avižienis, pristatydamas universiteto akademinio darbo siekius Lietuvos visuomenei, itin akcentavo šios veiklos tarptautiškumą, akademinį ryšių patirčių svarbą. JAV ir Europos universitetai turi daug teigiamų savybių, tačiau profesorius konstatavo ir tai, kad kiekvienas kraštas turi savitą sistemą, tad svarbu suvokti aktualius studijų organizavimo poreikius²³.

Atskirame istorinės knygos skyrelyje publikuojama informatyvi chronologine tvarka sudaryta atkurtojo VDU kronika nuo 1988 m. iškelto universiteto Kaune atkūrimo klausimo iki 2021 m. VDU atidaryto Sporto centro.

¹⁹ Ten pat, p. 125.

²⁰ Juzefovičius, Romualdas. Lituanistinių mokslų institucionalizavimas 1939-1955 m.: kultūrologinio diskurso bruožai. *Lituanistica*, 2019, t. 65, nr. 2, p. 88-103.

²¹ KULAKAUSKAS, Antanas. *Pirmoji lietuviška Alma Mater: trumpa klasikinio universiteto Kaune istorija*, p. 128.

²² Ten pat, p. 133.

²³ Universiteto principai ir tikrovė. Su Vytauto Didžiojo universiteto rektoriumi, Kalifornijos universiteto profesoriumi Algirdu Avižieniu kalbasi Antanas Staponkus. *Kultūros barai*, 1991, Nr. 1, p. 15.

Knygos pabaigoje pateikiamos autoriaus įžvalgos apie principus, kuriais grindžiama Lietuvos mokslo ir studijų politika ir valdymas. Čia rašoma apie mokslo tyrimų ir studijų vienovės siekius, mokslo tyrimų ir dėstymo laisvę, studijų prieinamumą, universitetų autonomiją ir valstybės priežiūrą, Europos bendro aukštojo mokslo erdvės kūrimą. Aukštosios mokyklos, kaip pabrėžia autorius, padėjo spręsti vadinamosios trečiosios studijų pakopos – doktorantūros organizavimo ir mokslininkų rengimo uždavinį, tačiau tai nepavertė universitetų pirmiausia mokslo tyrimų, o jau tų tyrimų bazėje organizuojamų studijų institucijomis. Reitinguojant universitetus tarptautinėje erdvėje, daugiausia taškų pelnoma už mokslo tyrimus, o ne už studentų skaičių, kita vertus, autoriaus nuomone, mokslo tyrimus laikant pamatiniu universiteto veiklos elementu, įmanoma patikimiau strategiškai planuoti tiek atskiro universiteto, tiek universitetų raidą nacionaliniu mastu²⁴. Manytina, kad nemaža Lietuvos akademinės visuomenės dalis pritartų ir šioje knygoje išsakytai nuomonei, kad universitetams neverta stacia galva pulti į globalios rinkos ekonomikos ir menamos postmodernistinės pažangos glėbį. Globalūs ekonomikos poveikiai universitetinėms studijoms yra ir šių dienų kultūrologų analitiniame akiratyje, diskursą skatina mokslo ir studijų „suprekinimo“, verslui priimtinių „akademinų paslaugų“ kryptingumo stiprėjimo tendencijos, humanitarikos pozicijų silpnėjimas ir jų misijos suvokimo stoka valstybinėje politikoje, kiti aspektai²⁵.

Apibūdinant A. Kulakausko parašytos knygos visumą pabrėžtina, kad leidinyje koncentruotai aptarta VDU raida ir autoriaus įžvalgos gerai prisiderins prie šiuolaikinio mokslininkų kritinio analitiškumo tendencijų, galėtų padėti ir geriau suvokti mokslo politikos tendencijas ir jos padarinius kintant istorinėms sąlygoms.

Dar vertėtų paminėti Lietuvos universiteto steigties šimtmečiui skirtus kitus naujus leidinius: Kęstučio Raškausko parengtą dokumentų publikacijų rinkinį apie Lietuvos universiteto kūrimo genezę²⁶, taip pat Mečislavo Žalakevičiaus biografinę knygą apie vieną iš Lietuvos universiteto steigėjų ir žinomą mokslininką Tadą Ivanauską²⁷. Tikėtina, kad visi minėti Lietuvos universiteto šimtmečio proga išleisti leidiniai bus naudingi mokslo ir švietimo istorikams, taip pat visiems, besidomintiems moderniosios XX a. Lietuvos istorijos, mokslo ir technologijų reikšmės ekonomikai ir visuomenei, lietuviškojo kultūrinio tapatumo formavimo ir raidos pagrindais.

²⁴ KULAKAUSKAS, Antanas. *Pirmoji lietuviška Alma Mater: trumpa klasikinio universiteto Kaune istorija*, p. 144.

²⁵ SAMALAVIČIUS, Almantas. Universitetas, rinkos ideologija ir kultūros disciplinos, *Sovijus*, 2015, t. 3, Nr. 2, p. 40–51.

²⁶ RAŠKAUSKAS, Kęstutis. *Lietuvos universiteto tapsmas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2022.

²⁷ ŽALAKEVIČIUS, Mečislovas. *Akademiko Tado Ivanausko fenomenas*. Kn. 1-2. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2022.